

Studium antropologiczno-socjologiczne emigrantów żydowskich do Palestyny

Paweł Sikora

ANTROPO-SOCIOLOGICAL STUDY ON JEWISH EMIGRANTS TO PALESTINE. The materials were collected in 1936. The anthropological features of the investigated group are presented against the background of data on Jews studying at the University in Lvov in 1927.

Wstęp

Badania antropologiczne dorosłej ludności żydowskiej zamieszkującej ziemię polską są stosunkowo nieliczne, aczkolwiek ich historia sięga ponad sto lat.

Pierwsze badania antropologiczne ludności żydowskiej przeprowadzili w roku 1875 J. Majer i I. Kopernicki, przy okazji badań poborowych na terenie dawnej Galicji (Polska południowa). Zbadano wówczas 836 osobników w wieku od 20 - 25 lat. Ci sami autorzy w latach następnych zgromadzili materiały dotyczące dorosłej ludności Galicji. W materiałach tych znalazło się 125 mężczyzn i 25 kobiet w wieku ponad 25 lat należących do ludności żydowskiej.

Wyniki tych badań ogłoszono w wydawnictwach Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1877 i 1885. Ludność żydowską z Polski centralnej i północnej badali ELKIND [1906] i RUTKOWSKI [1910]. Po pierwszej wojnie światowej, w ramach wojskowego zdjęcia antropologicznego zbadano również pewną liczbę mężczyzn pochodzenia żydowskiego. W roku 1927 G. Lempertówna zbadala 75 studentów pochodzenia żydowskiego z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Wielu polskich autorów zajmowało się zagadnieniami antropologicznymi dotyczącymi ludności żydowskiej, korzystając z materiałów własnych [SZPIDBAUM 1929] lub ogłoszonych w literaturze, a obejmujących tereny poza Polską [CZORTKOWER 1933].

W opisanej sytuacji uważamy za celowe opracowanie materiałów z tego zakresu znajdujących się w Zakładzie Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Material

W okresie międzywojennym znaczna liczba Żydów emigrowała do Palestyny. Zjawisko to nie ominęło i ludności żydowskiej zamieszkującej w Polsce. Istotnym powodem emigracji, prócz uwarunkowań natury ekonomicznej, był czynnik ideologiczny, a mianowicie chęć stworzenia na terenie historycznej Palestyny niepodległego państwa żydowskiego. Żydzi zdecydowani na emigrację grupowani byli w odpowiednich obozach przygotowawczych. Z ramienia Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr Kaźdanówna¹ przeprowadziła w 1936 r. badania antropologiczne kandydatów na emigrację. Badania przeprowadzono w następujących miejscowościach: Kraków, Tarnów, Krzeszowice i Bielsko-Biała. Miejscem urodzenia badanych były tereny Polski południowej.

Łączna liczba badanych wynosiła 450 osób w tym 235 mężczyzn i 215 kobiet. Wiek badanych mężczyzn wahał się od 17 do 30 lat (jeden osobnik miał 31 i jeden 37 lat), a kobiet - od 18 do 29 lat. Średnia wieku mężczyzn wynosiła 22 lata i 9 miesięcy, a kobiet - 22 lata i 4 miesiące. Wykształcenie kandydatów na emigrację było przeważnie podstawowe, w paru przypadkach średnie, a jedna osoba miała wykształcenie wyższe prawnicze. Byli oni przeważnie robotnikami i rzemieślnikami i rekrutowali się głównie z warstw uboższych - drobnych kupców, rzemieślników i robotników.

Większość kandydatów na emigrację pochodziła z wielodzietnych rodzin. W tabeli 1 przedstawiono liczbę kandydatów na emigrację w zależności od liczby ro-

dzeństwa. Jak wynika z tego zestawienia ponad 80% kandydatów na emigrację rekrutowało się z rodzin liczących od 3 - dzieci. Wśród mężczyzn zdecydowanych

Tabela 1. Liczebność kandydatów na emigrację w zależności od liczby rodzeństwa.

Liczba rodzeństwa	Liczebność kandydatów na emigrację			
	N m	N k	% m	% k
1	2	-	0,9	-
2	13	11	6,0	5,5
3	35	21	16,1	10,5
4	48	39	22,1	19,5
5	43	36	19,8	18,0
6	25	45	11,5	22,5
7	23	24	10,6	12,0
8	13	12	6,0	6,0
9	8	8	3,7	4,0
10	5	4	2,3	2,0
11	2	-	0,9	-
Razem	217	200		

Tabela 2. Kolejność urodzenia (w stosunku do reszty rodzeństwa) osoby zgłaszającej chęć wyjazdu

Kolejność urodzenia	m		k	
	N	%	N	%
1	38	17,5	37	18,5
2	52	24,0	42	21,0
3	43	19,8	41	20,5
4	34	15,0	32	16,0
5	22	10,1	24	11,5
6	14	6,5	11	5,5
7	9	4,1	6	3,0
8	3	1,4	3	1,5
9	1	0,5	4	2,0
10	1	0,5	1	0,5
Razem	217		200	

na emigrację było zaledwie dwóch jedynaków, wśród kobiet nie było żadnej jedynaczki.

Jeżeli prześledzimy kolejność rodzeństwa zgłaszającego się na wyjazd, zjawisko

¹ dr Gizela Kaźdanówna zginęła podczas wojny.

to przedstawia się następująco (tab. 2). Największa liczba kandydatów na emigrację rekrutuje się z najstarszego rodzeństwa. Ponad 75% badanych to osoby, które wśród rodzeństwa miały (ze względu na kolejność urodzenia) pozycję 1 - 4. Występuje tu zgodność między kobietami i mężczyznami, tak w zakresie liczby kandydatów, jak też i w kolejności wieku rodzeństwa. Taki układ kolejności można łatwo wytłumaczyć tym, że osobnik starał się o wyjazd, gdy osiągnął wiek dorosły.

wynika, że kobiety charakteryzują się na ogół ciemniejszą barwą oczu niż mężczyźni. Różnica w zakresie oczu piwnych wynosi

Tabela 3. Barwa oczu

Nr skali Martina	Emigranci				Studenci*	
	m N	k N	m %	k %	m N	m %
1 - 6	113	111	48,1	51,6	41	54,6
7 - 11	78	77	33,2	35,7	19	25,3
12 - 16	44	27	18,7	12,6	15	20,0

*LEMPERTÓWNA [1927]

Charakterystyka antropologiczna kandydatów na emigrację

W niniejszym opracowaniu uwzględniono następujące cechy morfologiczne:

a) cechy opisowe: barwę oczu i włosów oraz profil nosa;

b) cechy pomiarowe: wysokość ciała oraz wymiary głowy i twarzy (długość i szerokość głowy, wysokość twarzy całkowita i górna, szerokość twarzy, wysokość i szerokość nosa);

c) cechy fizjologiczne: pojawienie się pierwszej menstruacji.

Na podstawie dokonanych pomiarów obliczono cztery wskaźniki, a mianowicie: wskaźnik głowy, wskaźnik twarzy całkowitej, wskaźnik twarzy górnej i wskaźnik nosa.

Cechy opisowe

Barwę oczu określano za pomocą 16 stopniowej skali R. Martina, wydzielając trzy kategorie: oczy piwne (1-6), zielono-piwe (7-11) i niebieskie (12-16). Liczbę osobników w poszczególnych kategoriach barwy oczu ilustruje tabela 3. Z tabeli

ponad 3%, oczu zielono-piwnych - 2,5%, natomiast w zakresie oczu niebieskich różnica wynosi ponad 6% na korzyść mężczyzn. Przy porównaniu naszych danych z wynikami LEMPERTÓWNY [1927] dotyczącymi studentów wyższych uczelni Lwowa okazało się, że liczba osobników o niebieskich oczach jest nieco większa i wynosi 20%. Zbliżone dane dotyczące jasnych oczu u mężczyzn żydowskich stwierdził również H. SZPIDBAUM [1929] na materiale poborowych po pierwszej wojnie światowej, wśród których liczebność osobników o jasnych oczach wynosiła 20,6%.

Barwę włosów określano za pomocą tabeli Fischer-Sallera. Wyodrębniono 4 kategorie barwy włosów: włosy blond (A - 0), włosy szatynowe (P - T), włosy brązowe (U - Y) oraz włosy rude (I - VI).

Jak wynika z tabeli 4, nie ma większych różnic między płciami w procentowym występowaniu kategorii włosów, jedynie w kategorii włosów brązowo-czarnych u kobiet występuje pewna przewaga. Porównanie z innymi autorami jest utrudnione ze względu na to, że barwę włosów określali oni słownie. Według danych Szpid-

baum a liczebność osobników o barwie włosów blond we wspomnianych materiałach zdjęcia wojskowego wynosi u mężczyzn 13,28%, a więc niewiele się różni od naszych danych, które dla mężczyzn wynoszą 11,9%.

Profil nosa określano zasadniczo 4 kategoriami, a mianowicie: profil nosa

Tabela 4. Barwa włosów

Kategoria	m	k	m	k
	N	N	%	%
A - O	28	23	11,9	10,7
P - T	77	70	32,9	32,7
U - Y	121	116	51,7	54,2
I - VI	8	5	3,4	2,3
Razem	234	214		

Tabela 5. Profil nosa

Kategoria	m	k	m	k
	N	N	%	%
wklęsły	2	11	1,3	5,1
prosty	55	73	23,4	33,9
wypukły	138	73	58,7	33,9
falisty	39	58	16,6	27,0
razem	234	215		

wklęsły, prosty, wypukły i falisty, podkreślając jeszcze stopień wklęsłości czy też wypukłości np. miernie, silnie itp.

W zakresie profilu nosa zaznaczają się wyraźne różnice między mężczyznami i kobietami we wszystkich wyróżnionych kategoriach. Największe różnice występują w liczebności profilu nosa wypukłego. U mężczyzn kategoria ta liczy 58,7%, u kobiet - 33,9%. Brak odpowiednich materiałów uniemożliwia nam porównanie tej cechy z danymi innych autorów.

Cechy pomiarowe

Cechy pomiarowe oraz wskaźniki przedstawiono w tabeli 6, porównując nasze wyniki z danymi G. LEMPERTÓWNY [1927]. Średnia wysokość ciała mężczyzn jest stosunkowo niska, wynosi ona bowiem 164,2 cm, a więc jest tylko o 2 cm

Tabela 6. Cechy pomiarowe

Cecha	Mężczyźni (N = 235)		Kobiety (N = 215)		Mężczyźni* (N = 75)
	$\bar{x}$	s	$\bar{x}$	s	$\bar{x}$
<i>g - op</i>	186,6	6,03	177,5	5,20	188,1
<i>eu - eu</i>	156,6	5,53	150,6	4,41	157,0
<i>zy - zy</i>	137,9	4,96	131,5	4,69	128,5
<i>n - gn</i>	119,6	6,30	110,3	5,41	117,8
<i>n - pr</i>	73,1	4,36	68,6	4,35	68,7
<i>n - sbn</i>	55,7	3,84	52,1	3,76	54,5
<i>al - al</i>	33,5	2,53	30,9	2,26	33,4
wsk. głowy	84,0	3,35	84,9	2,92	83,0
wsk. twarzy całk.	86,6	4,59	83,8	4,55	85,2
wsk. twarzy górny	52,9	3,35	52,0	3,53	49,6
wsk. nosa	60,2	6,25	59,1	5,83	60,3
wysokość ciała	164,2	5,43	152,6	5,60	167,0

*LEMPERTÓWNA [1927]

wyższa od średniej podanej przez J. MAJERA i I. KOPERNICKIEGO [1877]. Średnia wysokość ciała studentów lwowskich wynosiła 167 cm. Młodzież akademicka badana przez Lempertównę jest więc wyższa o 3 cm od naszych danych, co jest zrozumiałe ze względu na pewne wyselekcjonowanie młodzieży akademickiej pod względem sytuacji ekonomicznej.

Średnia wysokość ciała kobiet wynosi 152,5 cm, brak odpowiednich danych z Polski południowej uniemożliwia nam porównanie. Dane z Polski północnej

[RUTKOWSKI 1910] dotyczą wzrostu kobiet żydowskich, u których stwierdzono wysokość ciała 150,4 cm. Wyniki te uważając do stwierdzenia, że wysokość ciała również u kobiet - podobnie jak u mężczyzn - zwiększyła się o 2 cm na przestrzeni kilkudziesięciu lat.

Pomiary głowy i twarzy porównano z danymi z pracy Lempertówny jako najbliższymi, zarówno terenowo, jak i wiekowo. Co prawda materiały porównawcze obejmowały młodzież akademicką do pewnego stopnia wyselekcjonowaną, ale w zakresie wymiarów głowy i twarzy czynniki społeczno-ekonomiczne mają znacznie mniejszy wpływ.

Większe różnice w wymiarach głowy i twarzy między naszymi a porównywanymi materiałami zaznaczają się w szerokości twarzy oraz w wysokości twarzy górnej - co może być wynikiem innej techniki mierzenia. Nasze materiały charakteryzują się wyższym wskaźnikiem głowy i węższą twarzą w stosunku do materiałów porównawczych.

Cechy fizjologiczne

W badanej grupie przeprowadzono wywiad dotyczący pojawienia się pierwszej menstruacji. Średnia wieku jej wystąpienia wynosi 14 lat i 9 miesięcy, przy rozpiętości wieku od 11 - 19 lat. Stosunkowo wysoką średnią pojawienia się pierwszej menstruacji można tłumaczyć środowiskiem społeczno-ekonomicznym, gdyż badane dziewczęta żydowskie w tym mniej więcej czasie (1937/38) z gimnazjum w Krakowie charakteryzowały się znacznie niższą średnią dojrzewania, a mianowicie 12 lat i 11 miesięcy, przy rozpiętości wieku od 10-15 lat. Dla innej grupy dziewcząt żydowskich - z tego samego czasu badań, ze szkoły

zawodowej - średnia pojawienia się pierwszej menstruacji wynosiła 13 lat i 4 miesiące, przy rozpiętości wieku 10-16 lat.

Podsumowując otrzymane wyniki można stwierdzić, że badani kandydaci na emigrację do Palestyny w zakresie cech antropologicznych nie wykazują większych różnic w stosunku do grupy młodzieży akademickiej żydowskiej ze Lwowa badanej w roku 1927. Występujące różnice wysokości ciała oraz pojawienia się pierwszej menstruacji badanej grupy w stosunku do dziewcząt żydowskich badanych w tym samym czasie (1937/38) z gimnazjum krakowskiego są prawdopodobnie wynikiem innego składu socjalnego.

Piśmiennictwo

- CZORTKOWER S., 1933, *Podłoże rasowe Żydów kaukaskich*, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, DZ: III, t. VI, z. 8, 143-176.
- ELKIND A., 1906, *Anthropologische Untersuchungen über die russisch-polnischen Juden und der Wert dieser Untersuchungen für die Anthropologie im allgemeinen*, Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden Berlin, 2, H. 5.
- LEMPERTÓWNA G., 1927, *Przyczynki lwowskie do antropologii Żydów*, Kosmos (Lwów), R. 52, 782-820.
- MAJER J., I. KOPERNICKI, 1877, *Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej na podstawie sproszeń dokonanych staraniem Komisji Antropologicznej*, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. I, 3 - 181.
- MAJER J., I. KOPERNICKI, 1885, *Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej*, seria II, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 9, 1-92.
- RUTKOWSKI L., 1910, *Charakterystyka antropologiczna ludności żydowskiej Półska i okolicy*, Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, t. 11, 65 - 121.
- SZPIDBAUM H., 1929, *O typach Żydów jasnowłosych w Polsce*, Archiwum Nauk Antropologicznych, t. 3, z. 4, 3-25.

Maszynopis nadesłano w listopadzie 1986 r.

Summary

The material was collected in 1936 by dr Gizela Kazdanówna and referred to candidates for emigration to Palestine. The studies were carried out in the preparatory groups in the following places: Cracow, Tarnów, Krzeszowice and Bielsko-Biala. The material comprised 235 men in the age from 17 to 30 years (mean: 22 years and 9 months). The number of investigated women was 215 in the age from 19 to 29 years (mean: 22 years and 4 months). The investigated subjects originated mainly from workers, craftsmen and small shopkeepers.

Anthropological examinations covered descriptive features (colour of eyes and hair, nose profile), and the measurement features comprised: stature, head measurements (length and breadth), face measurements (total face height, upper face height, nose height, face breadth, nose breadth). In women there was also an anamnesis concerning the appearance of the menarche. The above material was statistically elaborated, the obtained results were compared with results referring to Jewish academic youth of Lvov University in 1927.

There are higher differences in the stature, which can be the results of a different social composition of the academic youth. Insignificant differences occur also in the breadth of face and in the height of the upper face.